

رویکردی تازه در تدریس تاریخ ادبیات

چکیده

نویسنده‌ی مقاله، طی سال‌ها تدریس تاریخ ادبیات و آشنایی با مشکلات این درس و محتوای آن و هم‌چنین چندمرحله‌آموز و خطا، به الگوی تازه‌ای برای عینی و کاربردی کردن محتوای کتاب و تدریس آن دست یافته است که از نظر تان می‌گذرد.

کلیدواژه‌ها

تاریخ ادبیات، حافظه‌مداری، روش فعال، مقایسه، تشریح

منصوره ارجمندی

دبیر دبیرستان‌های استان فارس - سروستان

تاریخ ادبیات، به‌عنوان یکی از دروس تخصصی رشته‌های علوم انسانی، در دوره‌ی دبیرستان و حتی در مراکز آموزش عالی به شیوه‌های مبتنی بر حافظه‌مداری، غیرفعال و بسیار سستی تدریس می‌شود و صرفاً به قدرت حافظه‌ی فراگیرنده اتکا دارد. به همین دلیل مطالب در ذهن فراگیران ماندگاری ندارد و معمولاً بعد از مدتی کوتاه به دست فراموشی سپرده می‌شود.

برخی مدرسان در تدریس تاریخ ادبیات از روش‌های طرح سؤال و سخنرانی استفاده می‌کنند. هرچند هنوز نظام ارزش‌یابی‌ها بر پایه‌ی حفظ محفوظات و انتقال دانش استوار است اما امروزه دیگر نمی‌توان از همان روش خشک سخنرانی استفاده نمود و انتظار داشت که دانش‌آموزان به تدریس مدرسان اشتیاق لازم نشان دهند. در روش‌های سستی فراگیران بی‌تحرک و منفعل‌اند و از توان و خلاقیت آن‌ها استفاده نمی‌شود و در فرایند یادگیری مشارکت چندانی ندارد. در نتیجه مطالب در ذهن فراگیرنده نهادینه نمی‌شود. بنابراین در آموزش تاریخ ادبیات استفاده از طرحی نو کاملاً ضروری است.

اولین گام در حل این مشکل، استفاده و بهره‌مندی از مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرایند تدریس است. بر این اساس این جنبه‌ی شیوه‌ی تازه را در آموزش تاریخ ادبیات دنبال کردم و پس از مطالعه و به‌کارگیری روش‌های متعدد به رویکردی تازه دست یافتیم. و ارزش‌یابی‌های متعدد موفقیت قطعی این تجربه را برابم اثبات کرد.

مراحل کلی اجرای طرح

الف) شناخت کرنولوژی (بررسی ترتیب زمانی رویدادها) تاریخ سیاسی کتاب منطبق با دوره‌های ادبی

در اولین جلسه‌ی تدریس، و به‌طور متناوب در جلسات بعد، نمای کلی‌ای از دوره‌های تاریخی ایران ارائه می‌شود تا دانش‌آموزان زمینه‌ی سیاسی

و اجتماعی دوره‌های ادبی را بهتر درک کنند. خلاصه‌ی وضعیت سیاسی دوره‌های تاریخی، که با دوره‌های ادبی منطبق شده است، در نموداری به فراگیران نشان داده می‌شود. تجربه نشان می‌دهد که این کار می‌تواند در فرایند یادگیری، به دلیل درک بهتر و تأثیرگذاری تحولات تاریخی بر روند جریان‌های ادبی، تأثیر بسیار مثبتی داشته باشد و دانش‌آموزان به‌طور عینی و ملموس با تغییرات انواع ادبی تحت تأثیر تحولات تاریخی آشنا شوند.

استادان فن می‌دانند چیزی که امروز در بررسی علم تاریخ و دیگر انواع تاریخ (سیاسی، اجتماعی و...) اهمیت دارد علت‌یابی حوادث و یافتن دلایل بروز یا فقدان یک پدیده‌ی تاریخی یا ادبی است. ارائه‌ی نمودار کلی دوره‌های تاریخی و سیر دقیق تحولات سیاسی آن باعث درهم ریختگی ذهنی و عدم درک منسجم فراگیران در شناخت دوره‌ی ادبی می‌گردد.

ب) روش فعالیت و مشارکت فراگیران

برای انجام این طرح به وسایلی زیر نیاز است.

۱. تعدادی کاغذ A4، ۲. مقوایی در قطع (۶۰×۹۰)، ۳. کتاب‌های مرجع معرفی شده در کتاب در صورت در دسترس بودن، ۴. نقشه‌ی تاریخی ایران (کپی از کتاب تاریخ ادبیات صفحه‌ی ۲۳ و ۲۲)، ۵. نمودار سلسله‌های سیاسی حاکم بر ایران همزمان با دوره‌های ادبی کتاب تاریخ ادبیات.

ابتدا دانش‌آموزان کلاس را، به تناسب، به گروه‌های مختلف تقسیم می‌کنیم. قبل از تدریس مطالب کتاب محدوده‌ی جغرافیایی دوره‌ی ادبی، با توجه به نقشه‌ی تاریخی ایران نصب شده در کلاس، نشان داده می‌شود و هم‌چنین شرایط سیاسی و تاریخی ایران همزمان با دوره‌ی ادبی، با توجه به نمودار سیر تاریخی سلسله‌های حاکم بر ایران، تشریح می‌شود.

برای اجرای این طرح به فراگیران توصیه

دانش آموزان نیز می‌تواند به عهده بگیرد)

عناوین مهم از درس

۱- بوشکور بلخی شاعر خردمند، ۲- شاعر قرن چهارم ۳- کودکی بوشکور همزمان با سال خوردگی رودکی و سال خوردگی بوشکور همزمان با جوانی فردوسی است. ۴- مضامین شعری بوشکور شبیه مضامین شعری رودکی است و مضامین شعری فردوسی شبیه به بوشکور ۵- فکر و زبان بوشکور حد واسط رودکی و فردوسی است. ۶- اثر به جا مانده از بوشکور مثنوی آفرین نامه با موضوع اندرز حکمت است. بعد از نوشتن این مطالب بر تخته سیاه چندبیتی از بوشکور، رودکی و فردوسی را که در کتاب موجود است می‌خوانم و از دانش آموزان می‌خواهم که اشعار را از نظر ویژگی‌های زبانی و محتوایی مقایسه کنند. آن‌گاه دانش آموزان با کمی فکر درمی‌یابند:

۱. در شعر فردوسی و بوشکور به خرد و دانایی تأکید شده است.
۲. وزن و آهنگ شعرهای فردوسی و بوشکور شبیه است.
۳. در شعر هر سه شاعر پند و اندرز دیده می‌شود.
۴. سادگی، روانی و متانت ویژگی شعری هر سه شاعر است.
۵. هر سه شاعر بیش‌تر از قالب مثنوی استفاده کرده‌اند.

نتیجه:

تجربه نشان داد با اجرای این روش دانش آموزان به موضوع درس توجه کافی داشتند و با شوق و علاقه در فرآیند تدریس مشارکت کردند و هدف‌های کلی و جزئی درس را به خوبی فرا گرفتند. به طوری که در ارزش‌یابی پایان تدریس به خوبی از عهده‌ی پاسخ‌گویی به سؤالات برآمدند.

پس از اجرای این روش، طی ارزش‌یابی ماهانه از کلاس فوق و مقایسه‌ی نتیجه با نمرات کلاس یکی از همکاران، دریافتیم که درصد پاسخ‌گویی این فراگیران به سؤالات بیش‌تر از دیگران بوده است.

و تفاوت آن‌ها را درک و بیان کنند. گفتنی است این کار معمولاً به صورت گروهی انجام می‌پذیرد.

فواید اجرای طرح

با اجرای این روش مشارکتی بین مدرس و فراگیرنده، نتایج مطلوبی عاید می‌شود؛ از آن جمله:

- ۱- توجه مسائل درس همراه با استدلال ۲- ایجاد شرایط و فرصت‌هایی که در آن خلاقیت‌ها نمود پیدا می‌کند. ۳- ایجاد حس اعتماد به نفس و مسئولیت‌پذیری در فراگیران ۴- ماندگاری بیش‌تر مطالب در ذهن فراگیران به دلیل عینی شدن تدریس مطالب ۵- استفاده از روش خلاصه‌برداری که باعث تقویت ذهنی و حافظه فراگیر می‌شود. ۶- تقویت حس ملی به دنبال انطباق دوره‌های ادبی و تاریخی و تأثیر این هر دو بر یکدیگر ۷- مباحثه و تبادل رؤس مطالب هر دوره به طور گروهی و مشترک.

الگوی روش تدریس

در این جا، به عنوان نمونه، شرح حال بوشکور بلخی (درس چهارم از بخش دوم کتاب تاریخ ادبیات) را بر اساس الگوی ارائه‌شده انتخاب و محتوای آن را طرح می‌نمایم. در آغاز، محدوده‌ی جغرافیایی دوره‌ی ادبی (عصر رودکی)، زادگاه بوشکور بلخی و شرایط سیاسی و تاریخ ایران را همزمان با دوره‌ی ادبی، با توجه به نقشه و نمودار نصب شده در کلاس، تشریح می‌کنم.

آن‌گاه به دانش‌آموزان کلاس، که به گروه‌های سه یا چهار نفره تقسیم شده‌اند، حدوداً پنج دقیقه فرصت می‌دهم تا شرح حال بوشکور را بخوانند و نکات مهم آن را بر کاغذ پیش‌نویس که در اختیار دارند بنویسند. با مراجعه به فهرست اسامی دانش‌آموزان، یک نفر را یک گروه را صدا می‌کنم و از آن‌ها می‌خواهم مواردی را که به نظرشان در شرح حال بوشکور حایز اهمیت بوده است توضیح دهند و در آخر، اگر مواردی از قلم افتاده، دانش‌آموزان هم گروه توضیحات دوستانشان را تکمیل کنند. ضمناً عناوین مهم را، به طور خلاصه، با استفاده از گچ‌های رنگی بر تخته سیاه می‌نویسم. (این کار را یکی از

می‌شود برای هر بخش از کتاب یک برگ کاغذ اختصاص دهند و در هر جلسه‌ی تدریس کاغذهای پیش‌نویس را به همراه خود داشته باشند. بعد از خوانده شدن درس به فراگیران چند دقیقه به تناسب مقدار تعیین شده فرصت داده می‌شود تا موضوع را مرور کنند و نکات و عناوین مهم را در پیش‌نویس به اختصار بنویسند و به طور گروهی برای یکدیگر توضیح دهند.

پس از دانش‌آموزی می‌خواهیم هر چه را که مهم‌تر تشخیص داده است بیان کند و مدرس، با هدف افزایش یادگیری از طریق مشاهده، عناوین مهم را بر تخته سیاه می‌نویسد. فراگیران نیز خلاصه‌برداری می‌کنند و آن را در برگه‌های اختصاص داده شده به هر بخش می‌نویسند.

هم‌چنین در هر جلسه کتاب‌ها و آثار یاد شده در کتاب، در صورت در دسترس بودن، به کلاس آورده می‌شود تا فراگیران از نزدیک، به صورت ملموس با آثار مفاخر ملی و ادبی خود آشنا شوند. این کار بسیار مورد توجه دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. نمونه‌ی اشعار و آثار نویسندگان و شاعران در کتاب تاریخ ادبیات ابزار مناسبی است برای این‌که سبک شاعری و نویسندگی این مفاخر ادبی و دینی تشریح و تحلیل گردد.

بعد از اتمام تدریس هر بخش و خلاصه‌برداری مطالب، دانش‌آموزان برگه‌های کامل شده‌ی مطالب هر بخش را بر قسمت مشخص شده بر مقوا می‌چسبانند و عنوان بخش را برجسته‌تر و پررنگ‌تر نشان می‌دهند. گفتنی است مقوای ۶۰×۹۰ از پیش به ده قسمت، که هر قسمت اختصاص به یک بخش دارد، تقسیم شده است.

این کار با هدف استفاده از عنصر مشاهده و عینیت بخشیدن به مطالب در نظر گرفته شده است. یادآور می‌شویم استفاده از روش خلاصه‌برداری برای فراگیران موجب تقویت ذهنی و در نتیجه درک ماندگاری مطالب می‌گردد و در نتیجه اهداف یادگیری را در درس تاریخ ادبیات محقق می‌سازد. با اتمام هر بخش از کتاب تاریخ ادبیات، برای تقویت یادگیری و افزایش توان استدلال دانش‌آموزان، نمونه‌ای از آثار تمام شاعران و نویسندگان دوره‌ی تدریس شده خوانده می‌شود تا دانش‌آموزان، ضمن مقایسه‌ی نمونه‌ها، شباهت‌ها